

**A „LÁTHATATLANOK”
(ADATOK MEZŐVÁROSAINK XVI. SZÁZAD ELEJI
LÉLEKSZÁMÁNAK KUTATÁSÁHOZ**

SZEGFŰ LÁSZLÓ

Bár középkori városainkról igen nagy a résztanulmányok száma, monografikus feldolgozás írására csak 1980-ban került sor. Annál meglepőbb, hogy szerzője már a bevezetőben leszögezi: „nehéz megmondani, mit értünk város alatt. A város szóban foglalt tartalmat valójában nem tudjuk kielégítően meghatározni.”¹ A meghatározhatatlanság képzete táplálkozhat egyrészt abból a tényből, hogy városok az ókortól napjainkig léteztek, másrészt — mivel a feudalizmust a városokban szerveződő polgárság új, kapitalista gazdasági-társadalmi formációja váltotta fel — az az elképzelés, hogy a „városok fejlődésük korai szakaszától kezdve idegen testként ékelődtek a feudális társadalomba.”² Pedig a középkorban a valódi várost — még abban az esetben is, ha korábbi (ókori, korafeudális) előzménye vagy modern folytatása van — a természetes gazdálkodás bomlási folyamatában a feudalizmus belső fejlődése hívta életre.

A középkori város a paraszti árutermelés talaján kibontakozó társadalmi munkamegosztás színtere: az ezzel együttjáró növekvő és differenciálódó fogyasztást kielégítő, a (szűkebb és tágabb értelemben vett) régió többlettermékeinek növekvő forgalmát lebonyolító központ, ahol lezajlik a feudális járadékformáknak (a munka- és termékjáradéknak pénzjáradékká történő) átalakulási folyamata, melynek eredőjeként a földesúr által a jobbágytól (terméktöbblet formájában) elsajátított többletmunkán megosztozik a hűbérúr és az átváltást realizáló — korábban csak szűk luxusigényeket kielégítő, távolsági kereskedelmet űző — kereskedő. A kereskedő jövedelme tehát a hűbérúrnak (a paraszttól járadékként behajtott) és az árutermelő jobbágy-nak a többletterméke (élősködő jellegű) megcsapolásából ered, azaz e szempontból a középkori város az a fórum, ahol a feudális járadékformák (részben) átalakulnak kereskedőtökké.³

A városok egy része kemény harcok árán lerázta a hűbéri függést, más része pedig jövedelme bizonyos hányadának feláldozásával az effajta települések pénzügyi hasznát gyorsan felfedező uralkodótól (elsősorban az immunitások és kisebb regálék megváltásával) privilegiumlevélben biztosított (bíráskodás, adóbehajtás, papállítás, vásártartás, olykor az árumegállítás jogával, a szabad ingatlanforgalom s végrendelkezés biztosításával, vámok, repressaliák és descensus alóli mentesség kieszközölésével stb. járó) autonómiát vásárol, melynek folyományaként szabadabban, lendületesebben fejlődhet.⁴

Ugyanakkor a kereskedő a társadalmi munkamegosztás eredményeként a városban kibontakozó egyszerű (a termelési eszközök magántulajdonán alapuló, de lényegileg idegen munka kizsákmányolása nélkül vagy annak minimális igénybevitelével folyó) ipari árutermelés termelési és az ezzel kezdetben még összefonódó forgalmi folyamatának szétválasztására is törekszik, hogy ezt a termelési szférát is meg tudja fejteni. (Ez a városon belül a kereskedő-patríciusok és az önvédelemként céhekbe tömő-

rülő iparos-kézműves réteg ellentétének egyik fő forrása.)⁵ A kereskedő(tőkés)nek, mivel a forgalom ugrásszerűen növekszik, a kereslet és kínálat összhangjának kialakítása végett árubőséget kell létrehoznia, tehát az ipari termelés mennyiségi növelése és minőségi mutatóinak megváltoztatása érdekében kénytelen tőkéje egy részét a termelés területén elhelyezni, s így a protoindusziális szférában működtetett kereskedőtőke utat nyit a feudalizmus bomlasztásához, a tőkés termelési mód kialakításához. A kereskedőtőke városi felhalmozása tehát elősegíti az áru- és pénzviszonyok fejlődését, a pénzgazdálkodás fokozott térhódításával utat nyit a földesúrnak alávett jobbágy meghatározott összeget fizető, szabad bérlővé történő átalakulásához, kibontakoztatja és elmélyíti a város és falu kapcsolatát, fokozza a földrajzi munkamegosztásból kínáló cserét, egyben a pénzeszközök koncentrációja, s annak alkalmanként a termelés területén való befektetése révén a fejlődést szolgálja.⁶

Természetesen a városfejlődésben különbségek jócskán akadtak még ugyanazon országban vagy kisebb földrajzi egységen belül is. Még nagyobb eltéréseket tapasztalunk azonban, ha a kelet- és nyugat-európai fejlődést akárcsak nagy vonalaiban is összevetjük.

Nyugat-Európában a barbár (VIII—XI. századi arab, normann, magyar) támadások következtében, részben antik nyomokon olyan megerősített és viszonylag nagyobb lélekszámú népesség befogadására alkalmas települések hálózata alakult ki már a feudalizmus naturális korszakában,⁷ amely épp a hathatós védelem szempontjainak (centrális elhelyezkedés, könnyű megközelíthetőség, jó ellátási övezet stb.) figyelembevételére való áttérés időszakában a valódi város funkcióit is képes volt ellátni. Ezzel szemben Magyarországon alig volt megerősített település, ugyanis az első igazán komoly katonai csapást a tatárok mérték ránk 1241—42-ben, de ekkor már a feudális birtokosság úgy megerősödött, hogy elsősorban a saját védelmét biztosító várépítkezésekbe fogott. (Később pedig attól való féltében, hogy települése kőfállal övezve a szabad királyi városok sorába emelkedhet, elzárkózott mindenféle erődített település létrehozásától.) Nem véletlen tehát, hogy később éppen a főrangúak vára, feudális birtokközpontja körül bontakozik ki jelentős részben a hazai „városiasodás.”⁸

Ugyancsak a megkésettségéből adódik, hogy míg Nyugat-Európában a mezőgazdasági árutermelet létrejöttével egy időben kellett e termékek cserealapját (nemesfém mellett az ipari árut is) a társadalmi munkamegosztás révén megteremteni,⁹ addig a magyarországi kibontakozása idején már (a hazai előállítás költségeihez képest) olcsó és nagy mennyiségű ipari termék árasztotta el a piacokat, tehát az iparcikk igényt zömmel külföldről behozott áruval elégítették ki, így a hazai kézművesség nem a megfelelő mértékben fejlődött, városaink kereskedőrétege pedig elsősorban a közvetítő kereskedelemre rendezkedett be.¹⁰ A pénzgazdálkodás előrehaladtával a vagyonosodó réteg a jó minőségű külföldi árut vásárolta, a szegény népnek pedig be kellett érnie a háziipari vagy az azzal majdnem azonos minőségű kontármunka termékeivel. Így a hazai fejlődés az árutermelet kibontakozása idején is határozottan agrárjellegű maradt.

A nyugat-európai politikai elképzelésekben állandóan számolni kellett a városokkal, mint katonailag is fontos objektumokkal, ezért a centralizáció folyamán az uralkodók nagyobb súlyt fektettek a városok megnyerésére, másrészt a városokból befolyt adó lehetővé tette a központosítás gépezetének (zsoldosereg, hivatali apparátus stb.) kiépítését.¹¹ Magyarországon pedig az uralkodók hatalmuk megóvása érdekében arra kényszerülnek, hogy részint saját gazdasági, közigazgatási apparátusuk (servientes regis, iobagiones castris etc.) széles rétegeire, illetve a katonáskodó népelemtre (székelyek, besenyők, jászok, kunok stb.) támaszkodjanak, ezek jelentős hánya-

dát nemesítsék kifejezetten arra törekedve, hogy ezt a réteget meg is tartsák uralkodói függésben.¹² (Ezért nem épül ki hazánkban a tökéletes hűbéri láncolat.) Az így kialakult nagy létszámú köznemesség azonban egyértelműen városellenes arculatú volt, ugyanis éppen az ő egzisztenciáját veszélyeztette legjobban a bontakozó városi fejlődés munkaerőt elszívó hatása.¹³ Tehát az uralkodó nem rendelkezett azzal a hatalommal, amelynek birtokában a hazai városfejlődést szorgalmazhatta volna, sőt bele kellett abba törődnie, hogy a király és a városok kapcsolatának országgazdagító hatását megirigylő főrangúak a saját „fennhatóságuk” alatt, a saját hasznukra hozzanak létre az uralkodótól független „városokat”. Így a hazai városfejlődésben dominánsá vált egy olyan fejlődési forma, amely mezővárosok sorát eredményezte.¹⁴

A feudális falvakból kialakult mezővárosok — bár fejlettségük szintje szerint nagyon differenciálhatók¹⁵ — ugyanazt a szerepet hivatottak betölteni, amit a valódi városok, azaz a paraszti árutertermelés talaján a feudális járadékformák transformálódási folyamatát kell lebonyolítaniuk, ezzel lehetővé tenni azt, hogy a földesúr a jobbágy többletmunkájának egy részéhez most már pénzjáradék formájában hozzájusson. Éppen ezért a mezővárosok is a megélénkülő (elsősorban mezőgazdasági) árucsere központjai.¹⁶ Abból adódóan, hogy a hazai árutertermelés erősen agrárjellegű, ez a forgalom elsősorban mezőgazdasági termékek cseréjét jelenti. Ezért, továbbá azért is, mert a mezőváros földesúri joghatóság alá tartozik, e helységekben általában nem ül meg kereskedőréteg, hanem a forgalmat vagy maguk a termelők — parasztlak, mezővárosi vagy városi kézművesek —, vagy kisebb mértékben városi kereskedők bonyolítják le.¹⁷ Így a forgalomból eredő „kereskedőtöke” is jelentős részben a gazdag parasztlak kezébe kerül, s újra az agrárgazdaságba investálódik, tehát csak minimális mértékben töltheti be azt a funkciót, amit Nyugat-Európában.

A feudális birtokos a nagyobb haszon és a jobbágyok idecsábítása érdekében — ami önmagában is jelzi, hogy a mezővárosi fejlődés alapfeltétele a jobbágyság szabad költözése¹⁸ — bizonyos autonómiát adhat gazdaságilag gyarapodó helységeinek. Kieszközli számukra a királynál a vásártartás jogát (de a vásárvám a rend biztosítása örvén őt illeti), bizonyos földesúri jogokat (bíróválasztás, papállítás stb.) és kiváltságokat (malom-, kocsmá-, mészárszéktartás stb.) meghatározott fizetség ellenében átenged „parasztlakáinak”, s megegyezik velük, hogy évi egy összegben (esetleg két részletben), pénzben fizetik adójukat, ugyanakkor nem szól bele abba, hogy a lakosok ezt a summát egymás között hogyan osztják fel.¹⁹ Bár a jobbágyoknak nincs olyan tulajdonjoguk a mezővárosokban, mint a valódi városok polgárainak, (nem végrendelkezhetnek szabadon, nincs szabad ingatlanforgalom stb.), azért az úr ritkán szól bele a földhasználat ügyeibe, azaz a termelés struktúráját a mezővárosok maguk határozhatják meg, s így a tehetősebbek monokulturális műveléssel, nagy állattartással gyarapíthatják vagyonukat.²⁰ A mezőváros gazdagodása a földesúr hasznának növekedéséhez vezet, de arra azért féltékenyen ügyel, nehogy a kiváltságok szaporodása a város elvesztéséhez, szabad királyi várossá emeléséhez vezessen (ezért pl. a kőfallal kerítést sohasem engedélyezi).

A mezővárosi polgár bár jogilag jobbágy, vagyona révén a kiemelkedés lehetőségével kacérkodik, olykor nemesi családba házasodik, gyermekei közül egyet-egyet már (külhonban) iskoláztat.²¹ Ugyanakkor maga a település is nem ritkán magán viseli a fejlődés kézzelfogható jegeit: gyarapszik a kézművesek száma,²² növekszik a vásári forgalom hatósugara, megtehetszik a helységben egy-egy koldulórend²³ és mindezek ellenpólusként nő a szegénység lélekszáma is. A mezővárosi polgár lévén maga is jobbágyi jogállapotú, árutertermelő gazdaságában nem alkalmazhat robotot, hanem kénytelen szegényebb sorstársai munkaerejét pénzért megvásárolni, bérmunkásokat, idénymunkásokat, cselédeket alkalmazni. A mezővárosok szívó hatása tehát

igen nagy, mind a vagyonukat gyarapítani kívánó falusi gazdag parasztok, mind a töredéktelekeiken már megélni képtelen szegény jobbágyok felé.²⁴ (Ez a polarizáció természetesen magában hordozza a településen belüli szociális ellentétek csíráit is.) Jelen tanulmányunkban néhány ilyen Duna-menti mezőváros népességének kérdéséhez kívánunk adatokat szolgáltatni különös tekintettel a szegény, pauper-népesség arányára.

A XV—XVI. század fordulójának népességi viszonyairól alkotott összképünk igen nagy eltéréseket mutat. Míg egyes kutatók alig 3 millióra teszik a korabeli népességet,²⁵ mások 3,4 millióról beszélnek,²⁶ megint mások kerekítve 3,5 milliót említnek,²⁷ előfordul 3,5—4 milliós becslés,²⁸ vagy konkrét 4 millió számítása,²⁹ de volt már példa 4,5—5 millió feltételezésére,³⁰ sőt 5—5,5 millió állítására is.³¹

Ha most már a bennünket közelebről is érintő mezővárosi lakosságot nézzük, azt tapasztaljuk, hogy már a városok számának elképzelésében sincs összhang. Van olyan vélemény, hogy településeinkből mindössze pár száz volt több-kevesebb kiváltsággal rendelkező mezőváros,³² pontosabb adattal más (Erdély és Szlavónia nélkül) 750-re teszi az ilyenek számát,³³ újabban a 800-as szám körül látszik megállapodni a szaktudomány,³⁴ de van olyan vélekedés, hogy 800—850 korántsem a teljes szám tükröződése,³⁵ s még egyazon kutató is hol 850 mezővárossal számol, hol 850—900-at említ,³⁶ van továbbá, aki (Szlavónia és Erdély bevonásával) 900 körül vagy efelett tételezi a szóban forgó helységek számát.³⁷

Hasonlóképp változatos a mezővárosi lélekszám becslése, amelyben a „több száz lakó”³⁸ említése mellett előfordul átlag 500 fő feltételezése,³⁹ 535 fő számítása,⁴⁰ 950 körüli átlagszám elképzelése⁴¹ vagy esetleg ettől nagyobb értékre való célzás is.⁴² Konkrét települések esetében tudunk 941 adózó,⁴³ 1344 kitelepítendő bizonyított jelenlétéről,⁴⁴ vagy akár 7500 lakos,⁴⁵ esetleg 10—15 ezer lelket számláló mezőváros⁴⁶ feltételezéséről. (Ez utóbbiak jócskán meghaladnák a szabad királyi városok össznépességének számszerű mutatóit is.⁴⁷)

Ezek az igen szélsőséges értékek többnyire a becslési módszerek függvényei. MÁLYUSZ pl. a Mátyás uralkodása idejére megállapítható portaszámot (260 000) szorozta 2-vel, mivel arra a következtetésre jutott, hogy egy telken kb. 2 család élt, majd ezt a családra megállapított ötös koefficienssel ismét beszorozva jutott el eredményéhez, a 3 milliós népesség feltételezéséhez.⁴⁸ MOLNÁR az általa feltételezett 265 000 portán élő 2 738 000 (egy portán két család, családonként kb. 5 fő) lelket 22 160 helységre elosztva és feltételezve, hogy a mezővárosokban kb. ötször annyi zsellér és jobbágy élt, mint falun, jutott arra a meggyőződésre, hogy a mezővárosok átlagnépessége 535 fő (850 mezővárost számolva).⁴⁹ A nagyon magas számok esetében pl. KOVÁTS a Henry—Fleury-féle családrekonstrukciós módszerrel kikövetkeztetett XVIII. századi kutatási eredményeit összevetve FÜGEDInek a XV. századi arisztokrácia demográfiai viszonyait illető megállapításaival, és azt az ország össznépességére alkalmazva jut el eredményéhez (5—5,5 milliós lélekszám), majd ebből kiindulva arra következtet, hogy a XVI. századi dzsizje-defterben feltüntetett minden egyes adózó „20—25 főnyi népesség jelenlétét fejezi ki”.⁵⁰ Hasonló számszerű eredményre jutott már ACSÁDY is, csak más módszerrel, ti. ő egy telken négy jobbágy-családot feltételezett, s ezt öttel szorozva jutott el a 20-as portánkénti szorzószámhoz.⁵¹

A módszer különbözősége mellett a felhasznált forrásanyag is döntően befolyásolhatja az eredmény kialakulását. Mivel más statisztikus feldolgozásra alkalmas dokumentum (pl. a Henry—Fleury módszer alkalmazásához szükséges anyakönyvek stb.) e korszakból nem áll rendelkezésünkre, a különféle gazdasági jellegű összeírásokra támaszkodhatunk: az urbáriumokra, tized- és rovásadó jegyzékekre, illetve a török hódítás után a szandzsák-, tized-, és fejadó-defterekre.⁵² A városi lélekszám

becslése is (egy—két esetet leszámítva) az adójegyzékek segítségével történt.⁵³ Ebből több probléma is adódhat: egyrészt elég hiányosan maradtak fenn (legalábbis a korai időszakból) adóajstromok,⁵⁴ másrészt közel sem biztos, hogy a nem kifejezetten demográfiai viszonyok rögzítésére szolgáló feljegyzések pontosan tükrözik a tényleges helyzetet.⁵⁵ Nem ismerjük pontosan az adó kirovásának módját,⁵⁶ de azt mindenképp feltételezhetjük, hogy a rovók a legszegényebb, teljesen fizetéképtelen réteget fel sem vették jegyzékeikbe.⁵⁷ Tehát az adózási szisztéma határozza meg, hogy a gazdasági, társadalmi és demográfiai viszonyokat milyen mélységben tárják fel, éppen ezért a jegyzékek ritkán lépnek túl a „porta”, illetve a „háztartás” vagy „család” élen álló családfőnél.⁵⁸

A török összeírások részletesebbnek tűnnek,⁵⁹ de ismerve az adó kivetésének és beszedésének mechanizmusát,⁶⁰ továbbá annak tudatában, hogy legtöbb helyen a török is átvette a korábbi magyar adóztatás szisztémáját és pl. a közös háztartásban élőket közösen, nem külön—külön adóztatta,⁶¹ ettől a forráscsoporttól sem várhatunk abszolút biztos fogódzókat.

Az urbariumok a korai időszakban, kiváltképp az adójukat egy összegben fizető mezővárosok esetében gyakran csak a „régii szokásokra” hivatkoznak, s amikor már értékelhető adatok tömegét közlik, az ország három részre szakadása, s az ezzel járó népmozgások következtében nagy óvatossággal használhatók csak fel általános következtetések levonására.⁶² Hasonló a helyzet a dézsmajegyzékekkel is, amelyek Mohács előtt igen hiányosak,⁶³ s bár a török megszállás után a kamara bérlői tizedet, így adminisztrációja igen megbízhatónak tűnik,⁶⁴ mégis nagy tévedések lehetőségét rejti magában.⁶⁵ A dézsmakivetésnél is gyakori, hogy az adókiivetőt becsapják,⁶⁶ de még inkább nyomon követhető ez az állami adóztatásnál. Mivel a földesúrnak is érdeke, hogy az állami adó a lehető legkevesebb legyen, a rovókat sokszor félrevezetik, lekenyerezik, megvesztegetik stb., s az általuk készített jegyzéket a megyegyűlés hagyja jóvá. Ezért pl. az uralkodó kénytelen 1593-ban arról panaszkodni, hogy „alig félannyi [porta] íratott össze, mint amennyi a valóságban van”,⁶⁷ tehát az adókiivetést „a kapuk új számbavétele mellett” (facta nova portarum connumeratione)⁶⁸ rendeli el, de még három év múltán is kénytelen a törvényalkotás megjegyezni, hogy „a kapuk számát csalás nélkül és lelkiismeretesen” (absque fraude conscientiose portarum numerum)⁶⁹ írják össze, később pedig úgy döntenek, hogy a rovókkal szakértők is szálljanak ki a csalások megakadályozása céljából.⁷⁰

Magától értetődő, hogyha a biztosnak tekinthető adatok is igen nagy hibalehetőség hordozói, még fokozottabb tévesztés lehetőségével kell számolnunk, ha az egy-egy adózó portán élő családok (háztartások) számát becsléssel (2-ben,⁷¹ 2,5-ben,⁷² 3—6-ban,⁷³ vagy 4-ben⁷⁴) állapítjuk meg, majd ezt a családok lélekszámának kiszámításakor szokásos (4-es,⁷⁵ 4,1-es,⁷⁶ 5-ös,⁷⁷ 10-es,⁷⁸ 20—25-ös⁷⁹) koefficienssel szorozzuk. Nyilvánvalóan egészen más eredményre jutunk, ha „a korabeli telket és portát, mint valóságos háztartási egységet” szorozzuk „a szokásos ötös lélekszámmal”,⁸⁰ mintha ugyanezt minden családra külön alkalmazzuk;⁸¹ lényegesen el fog térni számításaink eredménye, ha városi (mezővárosi) házanként 6—7-es szorzót veszünk alapul,⁸² mintha e családnál is heterogénebb egység esetében 10-nél nagyobb szorzószámot használunk.⁸³ Egyet kell tehát értenünk az olyan vélekedéssel, hogy az így kialakított „átlagos kép... matematikai konstrukció eredménye”,⁸⁴ az általánosításhoz még túlságosan kevés az alap, tehát zöld utat kell biztosítani az egyedi esetek vizsgálatának.

Amire jelen munkánkban fel szeretnénk hívni a figyelmet, az egy másik forráscsoport, az ún. hatalmaskodási, kártérítési perek dokumentumai. A demográfiai mutatók megállapításánál eddig is számításba vették ezeket, pl. BACSKAI egy a bátai

apát által Bátmonostori Töttös László pongráci birtokán elkövetett hatalmaskodás okiratára — amely szerint Szerelméről az apát összes jobbágya (universi populi), kb. 150 ember vett részt a támadásban — támaszkodva, az „in oppido Zeremlyan” lakó népesség számát 770-re becsüli, nyilván az ötös koefficiens segítségével.⁸⁵ Magunk egy, a Dózsa-parasztháború kártérítési követelései között fennmaradt okiratnak a kutatásba való bevonására teszünk kísérletet.

Röviden az előzményekről: 1514-ben a kereszteshadak szerveződésekor Kalocsa is gyülekezési központ volt, ahonnan május 10-e körül elindultak délre, a török ellen az önkéntesek. Aki tehát önszántából csatlakozott a sereghez Baja környékéről, az már ekkoriban elhagyta e vidéket. A Nagy Antal-féle hadat Bács vára alatt érte, érthette a fordulat híre. Dózsa ún. ceglédi kiáltványának hatására azonban a Duna mellett új táborok keletkeztek, amelyeket már a lázadás és a kényszer, (a keresztvezér által kiállításba helyezett rendkívül brutális) megtorlástól való félelem, a jövő évi kenyérnekvaló féltéséből fakadó elkeseredettség és a hadba vonulni vonakodó, bár elméletben vérükkel adózó nemesek elleni düh hívott életre. Két ilyen táborról tudunk az említett területen: az egyik Tolnán, a másik Baján szerveződött;⁸⁶ valószínűleg úgy, hogy a megtorlástól jobban tartók — köztük számos bajai is — a kijelölt tolnai táborban gyülekeztek, a merészebbek pedig a közelebbi Baján alakítottak ki táborot. Ebből nem kevesebb következik tehát, mint az, hogy a környék felkelőit legalább három táborban kell keresnünk, egy táborban tehát aligha volt jelen egy település egész közössége.⁸⁷

A parasztfelkelés bukása után az urak országgyűlésén rendezték a kártérítéssel kapcsolatos tennivalókat. Kimondták, hogy minden vármegyében az alispánok, a négy szolgabíró és 12 esküdt járja sorba a birtokokat, mérje fel az okozott károkat, derítse fel a tetteseket és állapítsa meg a kártérítés határidejét. Valamennyi követelés közül a legfeltűnőbb az a kártérítési igény, amelyet Tolna mezőváros nyújtott be és a vizsgáló bizottság jóvá is hagyott. Ime a dokumentum!

„Mi, Szerdahelyi Óz János és Henyei Tiborc András alispánok és a szolgabírák, valamint a tizenkét választott esküdt és Tolna megye nemesének összessége adjuk emlékezetül, hogy megtörtént előttünk a törvény értelmében annak bizonyítása, hogy mennyi az a kár, amelyet Tolna város bírái, esküdtjei és polgárai, tudniillik a székesfehérvári egyház tisztelendő prépostjának, Lőrincnek a jobbágysága a népek, illetve a parasztságot keresztes hadjárata őrve alatt történt felkelése idején Monostor, Gara, Arany, Vajas, Tóti, Patala, Katymár, Borsod, Pongrác, Szentgyörgy, Mátyusháza, Bába, Szeremle, Baja mezővárosok és falvak lakóitól és lakosaitól eltértek. Végül is mi az okozott kárt 3105 forintra és 27 dénárba becsültük, amit az előbbi mezővárosokra és falvakra nagysága szerint Isten által megkövetelt igazságossággal előzetesen beszerzett nyilvánvaló tanúbizonyosságok és bizonyító dokumentumok alapján kivetettünk. Ebből az összegből Monostor mezővárosra 438 forint és 84 dénár, Garára 343 forint és 44 dénár, Bajára 572 forint és 40 dénár, Aranyra 157 forint és 41 dénár, Vajasra 14 forint és 31 dénár, Tótira 85 forint és 86 dénár, Patalára 81 forint és 9 dénár, Katymárra 81 forint és 9 dénár, Borsodra 310 forint és 5 dénár, Pongrácra 57 forint és 24 dénár, Szentgyörgyre 71 forint és 55 dénár, Mátyusházára 85 forint és 86 dénár, Bátára 519 forint és 93 dénár, Szeremlére 286 forint és 20 dénár jutott. Ezek a mezővárosok és falvak Tolna mezőváros említett polgáraival és lakóival szemben elítéltek. Az előrebocsátott tanúbizonyosságára elhatároztuk, hogy az alispánjaink és szolgabíráink pecsétjével szokott módon megpecsételt ezen oklevelünket az említett Tolna mezőváros polgárainak és lakosainak kiadjuk, ahogy azt az igazság megköveteli. Kelt Csernéden, Nagyboldogasszony ünnepe utáni hétfőn az Úr 1517-ik évében.”⁸⁸

Nehezen képzelhető el, hogy a Tolnára összegyűlt keresztések ekkora kárt hogyan okoztak, amikor szinte semmit sem csináltak. Feltételezhetnénk, hogy az egyes helységek lakói által okozott károkat külön-külön állapították meg, s a követelések nagyságrendi eltérései az előidézett káresetek súlyosságával hozhatók kapcsolatba, de ez igen nehezen képzelhető, mert dénárra megegyező bírságok is vannak.

A szent Lukács-napi országgyűlés végzései között szerepel, hogy a felbecsült károkat azoknak a városoknak, mezővárosoknak, birtokoknak és falvaknak a lakói vagy parasztjai (rustici seu coloni) kötelesek megfizetni, ahol azok előfordultak. Így esetleg elképzelhető lenne, hogy a szóban forgó települések egész lakosságával szemben léptek fel követeléseikkel. A dokumentum sugall is egy ilyen lehetőséget, amikor kimondja, hogy az okozott kárösszeget „az előbbi mezővárosokra és falvakra a falvak nagysága szerint... kivetítettük”. Ez lehetne tehát az első feltételezés, hogy ti. az összegek a települések lélekszámát (portaszámát, házsámát, családszámát?) tükrözik valamiképpen.

Ám a törvény az ellen is intézkedik, hogy kollektív büntetést alkalmazzanak. Határozottan kijelenti, hogy bár egyesek szerint néhány ember egy helységben csak akkor követhet el vétségeket, ha ehhez hallgatólagosan a többi is hozzájárult, mégsem lehet mindenkit vétkesnek tekinteni, hanem „csakis a vétkeket és bűnözőket, nem pedig az ártatlanokat” kell elítélni, a többiek pedig büntetlenek és sértetlenek maradjanak.⁸⁹ Erre azért jó volt odafigyelni, mert a kártérítésre kötelezettek birtokosának sem lehetett kedvére, hogy jobbágyait mások nyomorgatják, s így esetleg az ő járandósága szenved késedelmet, tehát könnyen a jogtalanság bélyegét nyomhatták a követelésre, ha az nem volt elég körültekintő és megalapozott. Jogellenes követelés kifizetésére pedig várhatott volna a közösség. Arra pedig már utaltunk, hogy a szóban forgó települések lakói közül sokan lehettek Nagy Antal táborában is, mások pedig Baján állítottak tábort. Így — nem is beszélve azokról, akik nem mehettek a gyülekezési központba (öreg, betegek, gyerekek stb.) — csupán egy részük lehetett jelen Tolnán. Azért sem gondolhatunk arra, hogy esetleg az egyes helységek lakóinak lélekszáma (családszáma?) szerint szabták meg a kártérítés összegét, mert nem az alperesek osztják fel egymás között, hogy ki mennyit fizessen a károsultaknak, hanem Tolna tényleges követelése ezek az említett falvaktól és mezővárosoktól.

A megoldás kulcsát az adja szerintünk, hogy a citált összegeknek van legnagyobb közös osztója, azaz valamennyi összeg osztható egy bizonyos tétellel, nevezetesen 53 dénárral. A kártérítés összege tehát így oszlik meg:

Település	Kártérítési követelés	Hányszorosa ez az 53 dénáros alapsírnak?
Monostor	438,84 Ft	828
Gara	343,44 Ft	648
Baja	572,40 Ft	1080
Arany	157,41 Ft	297
Vajas	14,31 Ft	27
Tóti	85,86 Ft	162
Patala	81,09 Ft	153
Katymár	81,09 Ft	153
Borsod	310,05 Ft	585
Pongrác	57,24 Ft	108
Szentgyörgy	71,55 Ft	135
Mátyusháza	85,86 Ft	162
Báta	519,93 Ft	981
Szeremle	286,20 Ft	540
Összesen:	3105,27 Ft	5859

Nyilván azért tudták a tolnaiak ilyen pontosan, dénárokig lebontva kiszámítani kárukat, mert megbízható adataik lehettek — feltehetőleg az élelmezés kényszeréből adódóan — az egyes helységekből érkezett keresztések pontos számáról. Az egy fő-től követelt összeg körülbelül reális is. Az események időrendjét figyelembe véve a keresztések kb. két—három hétig élhettek Tolna mezőváros javaiból. (A Dózsa-kiáltvány június második felében juthatott el hozzájuk, s csak kb. július 10-ig táborozhattak itt.) Egy könnyűfegyverzetű gyalogos kéthetes élelmezése ez idő tájt hivatalosan is kb. fél forintra rúgott, az évi létminimum pedig egy főre számítva 12,—Ft körül lehetett.⁹⁰ Azaz a keresztések felélték Tolna mezőváros élelmiszer tartalékait, s azt követelték vissza tőlük a velük sorstárs tolnai parasztok. Ha ez helytálló, akkor rendkívül fontos adatokhoz jutunk: meg tudjuk határozni, hogy egy-egy helységből hány fő vonult a tolnai táborba. Annyi, amennyit a kártérítési követelések 53 dénáros mutatói élénk tárnak, tehát Bátmonostorról 828 fő, Garáról 648 fő, Bajáról 1080 fő stb.

Abban tehát bizonyosak lehetünk, hogy ezek a mutatószámok valamilyen, a népességre utaló tényt közölnek velünk, valamilyen közös nevezőn lévő arányosságot tükröztenek. Ami viszont ebből az alábbiakban következik, csupán hipotézis több variációra:

1) Elképzelhető, hogy a mutatószámok az idézett települések összlélekszámát adják meg, ez azonban a már felsorolt érvek alapján aligha lehetséges.

2) Nem lehetetlen, hogy a fenti települések családjainak a száma szerepel ezek alatt a mutatók alatt. Ez esetben az egyes helységek lélekszámát hagyományos módszerrel (4-es vagy 5-ös koefficienssel szorozva) a citált tételek 4—5-szörösében határozhatnánk meg; tehát Bátmonostor 3300—4000 fő, Gara 2600—3200 fő, Baja 4300—5400 fő, Borsod 2300—2900 fő, Bata 3900—4900 fő, Szeremle 2200—2700 fő stb.

3) Ha viszont elfogadjuk kiindulási alapnak, hogy ez a követelés élelmezési lajstrom alapján készült, tehát a tolnai tábor tényleges létszámát tükrözi (természetesen leszámítva magukat a tolnaiakat), és feltételezzük azt, mint minimumot, hogy minden családból legalább kétszer annyi családtag maradt otthon, mint amennyi hadba vonult, nagyjából az alábbi lélekszámot nyerjük: Bátmonostoron 2300—2600 fő, Garán 1500—2000 fő, Baján 3000—3500 fő, Borsodon 1700—1800 fő, Bátán 2700—3000 fő, Szeremlén 1500—1700 fő stb. Ehhez természetesen hozzá kellene még számítani azok számát, akik egyáltalán nem fogtak fegyvert, vagy az adott időpontban Nagy Antal seregében voltak, amely Perleknél állomásozott, avagy a bajai tábor létszámát gyarapították, hiszen ott is sok környékbeli gyülekezhetett össze. Számunkra ez a megoldás tűnik a legkézenfekvőbbnek.

Sajnos épp a legfontosabb települések esetében nem rendelkezünk megfelelő kontroll-adatokkal, mert adóikat valószínűleg évi egy vagy két összegben fizették. Néhány összevetésre azonban így is módunk nyílik. Szeremle lakói pl. 1464-hez képest legalább a kétszeres létszámra emelkedhettek, Bátmonostor lakossága azonban 1518-ra — talán a Hajszentlőrincnél elszenvedett súlyos vereség nagy vérvesztése következtében — legkevesebb a felére zuhant vissza.⁹¹ A bemutatott dokumentumból kikövetkeztetett eredményeinket összevetve a szakirodalomban más források alapján megállapított lélekszámokkal azt mindenképp nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy az említett helységek, főképp a nagyobb mezővárosok zselléreinek, nem adózó pauper-elemeinek száma rendkívül magas lehetett, a XVI. század elején már elérhette vagy meghaladhatta az adózók lélekszámát is. A telekaprozódás, pusztasodás következtében a töredékkelten családja megélhetését már biztosítani nem képes, zsellérsorba süllyedt jobbágyok tömegei kísérelték meg, hogy a mezővárosokban

munkához jussanak.⁹² Ha ebbe mélyebben belegondolunk, talán (a fenti adatok ismeretében) nem is tűnik túlzásnak, amit egy ismeretlen szerzetes a környék 1514-es pusztulásáról írt; „Baja mezőváros és különösen Szentlőrinc mezőváros a földdel lett egyenlővé téve; egyesek azt állítják, hogy 25 ezer, mások, hogy több, tudniillik 32 ezer ember pusztult el.”⁹³

Úgy véljük tehát, hogy amikor Magyarország XV–XVI. századi népességének alakulásáról írunk, nem szabad arról a SZABÓ ISTVÁN-i figyelmeztetésről megfeledkeznünk, hogy „voltak... valósággal a társadalom alatt élő rétegek is, amelyek láthatatlanok a késői kutató előtt”⁹⁴ s éppen ezért nem szabad egyetlen adatot sem figyelmen kívül hagyni, amely erre a rétegre rávilágíthat. A szóban forgó dokumentum, ha nem is számukra, de bizonyos szűkebb régióban arányaikra mindenképp következtetni enged.

Jegyzetek

1. GRANASZTÓI GYÖRGY: A középkori magyar város. Bp. 1980. 5–6.
2. BÁCSKAI VERA: Magyar mezővárosok a XV. században. Bp. 1965. 7.
3. MAKKAJ LÁSZLÓ: Az idő sodrában. II. A középkor története. Bp. 1968. 85–96, 114–120. — PACH ZSIGMOND PÁL: Nyugat-európai és magyarországi agrárfejlődés a XV–XVII. században. Bp. 1963. 65.
4. MAKKAJ: i. m. 85–90.
5. SZÜCS JENŐ: Városok és kézművesség a XV. századi Magyarországon. Bp. 1955. 255–338.
6. MAKKAJ: i. m. 119–120, 165–166. — SZÜCS: i. m. 189–254.
7. FASOLI, GINA: Le incursioni ungarie in Europa nel secolo X. Firenze, 1945. 5–6.
8. SCHNEIDER, WOLF: Városok Urtol Utópiáig. Bp. 1973. 151–152. — FÜGEDI ERIK: Mezővárosaink kialakulása a 14. században. Történelmi Szemle, 15 (1972). 321–342.
9. GIMPEL, JEAN: La revolution industrielle du Moyen Age. Paris, 1975. — MAKKAJ: i. m. 72–78. 85–96.
10. MAKKAJ LÁSZLÓ: Die Hauptzüge der wirtschaftlich—socialen Entwicklung Ungarns im 15—17. Jahrhundert. [= La Renaissance et le Reformation en Pologne et en Hongrie. (red. SZÉKELY György—FÜGEDI Erik) Bp. 1963.] 27–46. — SZÜCS: i. m. 176–189.
11. PETIT-DUTAILLIS, CHARLES: La monarchie féodale en France et en Angleterre (X^e—XIIIe siècle), Paris, 1971. 176, 191, 195, 232, 280–281, 304, 334–340, 363.
12. MOLNÁR ERIK: A magyar társadalom története az Árpádkortól Mohácsig. Bp. 1949. 86–88, 110–111.
13. ELEKES LAJOS—LEDERER EMMA—SZÉKELY GYÖRGY: Magyarország története. Az őskortól 1526-ig. Bp. 1965. 381–387. — Magyar törvénytár. (Corpus Juris Hungarici) 1000–1526. évi törvények. (szerk. MÁRKUS Dezső) Bp. 1899. 622–625, 658–659, 680–683.
14. MÁLYUSZ ELEMÉR: A mezővárosi fejlődés. [= Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században. (szerk. SZÉKELY György) Bp. 1953. 128–191.] — BÁCSKAI: i. m. — FÜGEDI: i. m. — PETROVICS ISTVÁN: A középkori magyar városfejlődés és Szeged. [= Fejezetek a régebbi magyar történelemből. (szerk. MAKK FERENC) Bp. 1981. 117–134.]
15. MÁLYUSZ: i. m. 154.
16. MOLNÁR: i. m. 229–230.
17. BÁCSKAI: i. m. 62–85.
18. MOLNÁR: i. m. 138–139.
19. SZABÓ ISTVÁN: A magyar parasztság története. Bp. 1940. 26. — BÁCSKAI: i. m. 86–107.
20. MAKKAJ LÁSZLÓ: A mezővárosi földhasználat kialakulásának kérdései. (A „telkes” és „kertes” földhasználat a XIII–XV. században.) [= Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár, 1957.] 463–478.
21. KUBINYI ANDRÁS: A középkori magyarországi városhálózat hierarchikus térbeli rendjének kérdéséhez. Településtudományi Közlemények, 23 (1971). 58–78.
22. SZÉKELY GYÖRGY: Vidéki termelőágak és árukereskedelem a XV–XVI. században. Agrártörténeti Szemle, 3 (1961). 309–341.
23. FÜGEDI ERIK: A koldulórendek és városfejlődés Magyarországon. Századok, 106 (1972). 69–96.
24. SZABÓ ISTVÁN: A magyarság életrajza. Bp. 1941. 50. — PACH: i. m. 64–65.
25. MÁLYUSZ ELEMÉR: A magyarság és a nemzetiségek Mohács előtt. [= Magyar művelődéstörténet. (szerk. DOMANOVSKY Sándor—BALANYI György—MÁLYUSZ Elemér—SZENTPÉTERY Imre—VARJÚ Elemér) II. Magyar renaissance. Bp. é.n.] 123–124.

26. MOLNÁR: i. m. 248. — KULCSÁR PÉTER: A Jagello-kor. Bp. 1981. 18.
27. BARTA GÁBOR—FEKETE NAGY ANTAL: Parasztháború 1514-ben. Bp. 1973. 44.
28. SZABÓ ISTVÁN: Magyarország népessége az 1330-as és az 1526-os évek között. [= Magyarország történeti demográfiája. (szerk. KOVACSICS József) Bp. 1963.] 98. — GRANASZTÓI: i. m. 155.
29. SZABÓ: i. m. (1941) 50. — SZABÓ ISTVÁN: A magyar mezőgazdaság története a XIV. századtól az 1530-as évekig. Bp. 1975. 9.
31. Idézi: MOLNÁR: i. m. 248.
31. KOVÁTS ZOLTÁN: A magyar népességfejlődés a honfoglalástól 1870-ig. II. A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei 1972. Szeged, 1972. 19.
32. KULCSÁR: i. m. 22.
33. BÁCSKAI: i. m. 14.
34. SZABÓ: i. m. (1963) 95. — BARTA—FEKETE NAGY: i. m. 47, 53. — SZABÓ: i. m. (1975) 66.
35. BÁCSKAI: i. m. 14.
36. MOLNÁR: i. m. 251, 229.
37. SZABÓ: i. m. (1940) 25. — SZABÓ ISTVÁN: Jobbágynok—parasztok. Bp. 1976. 180.
38. KULCSÁR: i. m. 22.
39. BÁCSKAI: i. m. 28.
40. MOLNÁR: i. m. 251.
41. BARTA—FEKETE NAGY: i. m. 47, 53.
42. SZAKÁLY FERENC: Sziget mezőváros (Somogy megye) lakosságának „connumeratiója” 1551-ben (Adalékok XVI. századi mezővárosaink demográfiai és társadalmi képéhez.) Történeti Statisztikai Évkönyv 1967—1968. Bp. 1970. 64. — SZABÓ: i. m. (1976) 185—186.
43. KÁLDY-NAGY GYULA: Tolna mezőváros mezőgazdasági termelése a XVI. század derekán a török adójegyzékekben. Agrártörténeti Szemle, 4 (1962). 585.
44. SZAKÁLY: i. m. 66—67, 72.
45. MÉSZÁROS LÁSZLÓ—HAUSFATTER KATALIN: A hódoltsági mezővárosok népességszámának kérdéséhez. Demográfia, 17 (1974). 225.
46. KOVÁTS: i. m. 15.
47. MOLNÁR: i. m. 130—131, 251. — SZABÓ: i. m. (1963) 96—97. — SZABÓ: i. m. (1976) 182. — GRANASZTÓI: i. m. 157—159.
48. MÁLYUSZ: i. m. 123—124.
49. MOLNÁR: i. m. 250—251.
50. KOVÁTS: i. m. 3—19. — MÉSZÁROS—HAUSFATTER: 113—116, 227.
51. ACSÁDY IGNÁCZ: A magyar jobbágnépesség száma a mohácsi vész után. Bp. 1889. 38—39.
52. SZAKÁLY: i. m. 61.
53. GRANASZTÓI: i. m. 156.
54. SZABÓ: i. m. (1976) 224.
55. BAKÁCS ISTVÁN: Vas megye XVI. századi jobbágnépessége kiszámításának kérdéséhez. Történeti Statisztikai Közlemények, 1 (1957). 6. — DÁVID ZOLTÁN: A házak száma és a népesség a XVI—XVII. századi forrásokban. Történeti Statisztikai Közlemények, 2 (1958). 83.
56. SZABÓ: i. m. (1975) 73.
57. SZABÓ: i. m. (1940) 21. — SZABÓ: i. m. (1963) 78, 113. — SZABÓ: i. m. (1975) 46.
58. SZAKÁLY: i. m. 61.
59. MÉSZÁROS ISTVÁN: Történeti statisztikai források a török hódoltság korából. Statisztikai Szemle, 38 (1960). 511.
60. FEKETE LAJOS: Az esztergomi szandzsák 1570. évi adóösszeírása. Bp. 1943. 3—23. — HEGYI KLÁRA: Egy világbirodalom végvidéken. Bp. 1976. 102—118.
61. KÁLDY-NAGY GYULA: A dzsizje defterek és a tahrir defterek népességstatisztikai forrásértéke. Történeti Statisztikai Közlemények, 3 (1959). 109, 115—116.
62. MAKSAJ FERENC: Urbáriumok. (XVI—XVII. század) Bp. 1959. 9—48. — SZAKÁLY: i. m. 75—76.
63. SZABÓ ISTVÁN: Bács, Bodrog és Csongrád megye dézsmalajstromai 1522-ből. Bp. 1954. — ILA BÁLINT: A dézsma adminisztrációja. Levéltári Közlemények 18—19 (1940—41). 223—249.
64. N. KISS ISTVÁN: A 16. századi dézsmajegyzékek. (Borsod, Heves, Bereg, Bihar és Közép-Szolnok megyék). Bp. 1960. 5—6.
65. Vö. GUNST PÉTER [Századok, 95 (1961). 751—755.] és ZIMÁNYI VERA [Agrártörténeti Szemle, 3 (1961). 132—136.] bírálatát N. Kiss fenti könyvéről.
66. ZIMÁNYI: i. m. 134.
67. ACSÁDY IGNÁCZ: A jobbágy-adózás 1577—97-ben. Bp. 1896. 63—81.
68. Magyar törvénytár. (Corpus Juris Hungarici) 1526—1608. évi törvények. (szerk.: MÁRKUS Dezső) Bp. 1899. 734—735.
69. Uo. 782—783.
70. ACSÁDY: i. m. (1896) 118.
71. MÁLYUSZ: i. m. 123—124.

72. MOLNÁR: i. m. 245—247.
 73. BÁCSKAI: i. m. 5—6.
 74. ACSÁDY: i. m. (1889) 38—39.
 75. MÉSZÁROS—HAUSFATTER: i. m. 111—120. (a koefficiensnek históriája).
 76. MOLNÁR: i. m. 245—247.
 77. ACSÁDY: i. m. (1889) 39. — MÁLYUSZ: i. m. 123—124.
 78. SZAKÁLY: i. m. 75, 94. — KOVÁTS: i. m. 19.
 79. KOVÁTS: i. m. 15.
 80. SZABÓ: i. m. (1976) 119. (1972. jz.)
 81. Vö. 77. jz.
 82. DÁVID: i. m. 74.
 83. SZAKÁLY: i. m. 75.
 84. MOLNÁR: i. m. 251.
 85. BÁCSKAI: i. m. 25. — A megadott évszám — 1469 — téves, helyesen: 1464. A hivatkozott lap-szám (228. 1.) pedig nem az oldalra vonatkozik (uo. 27), hanem az oklevél tételszámára; helye-sen: Zichy okmt. X. 316—318. (228. sz. okl.).
 86. Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV. (ed. FEKETE NAGY, Antonius —KENÉZ, Victor—SOLYMOSSI, Ladislaus—ÉRSZEGI, Geisa) Bp. 1979. 149—150.
 87. SZEGFŰ LÁSZLÓ: Baja története az Árpád-ház kihalásától Mohácsig. [= Baja története, I. (szerk.: MAJOR Máté—ORTUTAY Gyula) — nyomdában.
 88. Monumenta rusticorum (i. m.) 434. — Évszázadokon át. (szerk. K. BALOGH JÁNOS) Szek-szárd. 1978. 54.
 89. BARTA—FEKETE NAGY: i. m. 155, 293, 291. — Magyar törvénytár, 1000—1526. 708—711.
 90. MOLNÁR: i. m. 191—192. — KULCSÁR: i. m. 22, 84.
 91. BÁCSKAI: i. m. 24—27.
 92. JUHÁSZ LAJOS: A porta története 1526—1648. Századok, 70 (1936). 497—578. — SZABÓ: i. m. (1940) 20, 25—28. — SZABÓ: i. m. (1941) 50. — MOLNÁR: i. m. 229—239. — BERSÉNYI IVÁN: A mezőgazdasági termelés néhány kérdéséhez a XIV—XV. században. Agrártörténeti Szemle, 4 (1962). 570. — SZABÓ: i. m. (1963) 78, 113. — PACH: i. m. 64—67, 91, 173—184. — BARTA—FEKETE NAGY: i. m. 46. — SZABÓ: i. m. (1975) 40—41, 69. — SZABÓ: i. m. (1976) 169—172, 214, 243. — KULCSÁR: i. m. 20—28.
 93. Miscellanea fratris Valentini de Nádasd. [ed. KARÁCSONYI János: Egykorú tudósítások az 1514-iki parasztlázadról. Történelmi Tár, 1891.] 340. — Egykorú tudósítások 100 000 körülre teszik a felkelők, 70 000-re a jobbágy-áldozatok számát. (Vö. ACSÁDY Ignác: A magyar job-bágyság története. Bp. 1948. 157.)

„DIE UNSICHTBAREN“

(ANGABEN ZUR VORSCHUNG DER BEVÖLKERUNGSAHLE UNSERER MARKTFLECKEN AM ANFANG DES XVI. JAHRHUNDERTS)

LÁSZLÓ SZEGFŰ

Im ersten Teil der Arbeit stellt der Autor die Charakterzüge der mittelalterlichen Stadt dar, hinweisend auf deren Rolle im Warenverkehr, im Umvormungsprozess der feudalen Rentenformen und in der gesellschaftlichen Arbeitsteilung.

Ihm nach ist die Unterentwicklung Ungarns dadurch zu erklären, dass die Warenproduktion hier durchgehends Agrarcharakter hatte. Dieser Fakt und auch die Eigenschaften der gesellschaftlichen Entwicklung in Mitteleuropa haben auf die Entstehung der Städte eine Rückwirkung ausgeübt. In unserem Land wurde die Entwicklung des Marktfleckens vom XIV. Jahrhundert zum dominanten Weg der Städteentwicklung. Die Marktflecken spiegeln zugleich auch den Prozess der Differenzierung des Bauerntums. Die Zerkleinerung der Grundstücke, das Häuslerwerden in den XIV—XV. Jahrhunderten brachten eine breite „unsichtbare“ Pauperbevölkerung zustande, die sich auf den Brechgrundstücken nicht mehr erhalten konnte und in der Marktflecken nach Nahrungsmöglichkeiten suchte. Diese Schicht wird in den zeitgenössischen Quellen, die vorwiegend einen wirtschaftlichen Charakter haben, wegen des dürtigen Zustandes kaum oder gar nicht erwähnt.

Analysierend die Entschädigungsforderungen des Bauernaufstandes von Dózsa in 1514, stellt der Autor fest, dass die Bevölkerungszahl der Marktflecken in der südlichen Tiefebene (2—4000 Pers.) sehr hoch sein konnte; mindestens die Hälfte dieser Bevölkerungszahl wurde eben von diesen „Unsichtbaren“ gebildet. Diese Verhältniszahl scheint auch der grosse Blutverlust der Bevölkerung der Gegend im Bauernkrieg zu beweisen.

**„НЕВИДИМЫЕ”
(ДАНИЕ К ИЗУЧЕНИЮ ЧИСЛЕННОСТИ НАСЕЛЕНИЯ
СЕЛЬСКИХ ГОРОДКОВ В НАЧАЛЕ XVI ВЕКА)**

ЛАСЛО СЕГФЮ

В первой части своей работы автор анализирует особенности средневековых городов, их роль в торговле, в общественном распределении труда и в процессе реорганизации феодальной системы даней. То обстоятельство, что в сельских городках производство товаров имело аграрный характер автор объясняет запоздалым развитием экономики Венгрии, и в свою очередь эти общие характерные черты общественного развития стран Средне-восточной Европы оказали влияние на развитие сельских городков. Начиная с XIV века в нашей стране главным образом образовались и развивались сельские городки. Сельские городки отражают процесс дифференциации крестьянства. Раздробление земельных участков в XIV-XVI вв., разорение крестьян привело к образованию «невидимого» слоя населения — бедняков, о которых почти нигде не упоминается в экономических и исторических документах того времени. Эти «невидимые» уже не смогли прожить на своих земельных участках и скали возможности проживания в сельских городках.

На материале анализа документов, требующих возмещения ущерба, нанесённого крестьянским восстанием 1514 года под предводительством Дожи, автор статьи приходит к выводу, что число населения сельских городков южной низменности было довольно высокое (2—4000 человек) и пятьдесят процентов их составляли «невидимые».